

УДК 811.161.2:821.161.2-3 Е. Андіївська

Н. П. КОВТОНЮК

м. Київ

nataliya.kovtonuyk@gmail.com

ПОЛІСЕМАНТИЧНИЙ КОНЦЕПТ «СЛОВА» В ПРОЗІ Е. АНДІЄВСЬКОЇ

У статті проаналізовано полісемантичний концепт «слова» в діапазоні профанного й сакрального значень у «Романі про добру людину», «Романі про людське призначення» та збірці малої прози «Подорож» Е. Андіївської. Проведено аналогії з язичницькими, біблійними поглядами, думками патристів, філософів 20–21 століть.

Ключові слова: слово, номінація, «мертва буква», лексема, ім'я.

Характерною рисою постмодерної епохи є тотальне відчуження вербального знака від мовця. Незважаючи на це, слово залишається найважливішим засобом комунікації й забезпечує номінацію — один із найкращих способів упорядкування хаосу. Наявність імені, знання імені є свідченням буттєвої іманентності предмета і його освоєння людиною. Сучасний лінгвістичний термін «слово» досить широкий. Він інкорпорує поняття «загальної назви», «власної назви» («імені»), «лексеми» (як форми), «семемі» (як значення) тощо. Концептуальне наповнення «слова» було варіативним у різні культурно-історичні епохи. Це пов'язано з поступовою десакралізацією мови, розвитком семіотики та ідеї пантекстуалізму. Давні язичники вірили, що назва є дублетом предмета, який вона позначає. Ім'я могло відділятися від речі й заміщувати її. Слово набуло ще більшої ролі у християнстві з його наскрізним бібліоцентризмом, оскільки мислилося як «место встречи Бога и мира» [12, 37], тобто трансцендентного й емпіричного. Більше того, першотворення розумілося як акт номінації ідеалістичних прообразів. З початком розвитку семіотики слово почали визначати як невмотивований знак, вираження й значення якого пов'язані лише умовно. Озброєна постструктуралістським розумінням мови, доміантною роллю читача в інтерпретації тексту епоха постмодернізму поглибила цей розрив. Було проголошено процес перетворення слова на симулякр, пусу форму, відірвану від змісту.

У своїй художній прозі Е. Андіївська неодноразово порушує проблеми комунікації та номінації, а отже, й слова в усіх його іпостасях. Проте цей аспект творчості авторки був проаналізований тільки О. Смерек у біблійному руслі

[10, 171–176]. Дослідниця, осмислюючи лише «метафоричні різноформи слова (сакрального і міфологічного)» [10, 173], робить висновок, що вони «вжиті в тексті для того, щоб відтворити атмосферу єднання людини з Богом, унаслідок чого Бог оприявнюється у слові» [10, 173]. Оскільки тексти «Роману про добру людину», «Роману про людське призначення» засвідчують неоднозначне ставлення авторки до слова: від сакралізації до тотальної недовіри, дискредитації його можливостей передати весь спектр емоційного та духовного життя, то метою статті є аналіз усіх семантичних варіантів вербального знаку в прозовій творчості Е. Андіївської, що охоплюють язичницьку, християнську, у тому числі патристичну, постмодерну культурні парадигми. Варто також розширити коментарі Ю. Шереха [11, 23] та С. Володазької [6, 50–51] щодо імені головного героя малої прози збірки «Подорож» — Д. Е. Андіївська відчуває поступову профанізацію слова, втрату ним своїх сакральних функцій у сучасному їй світі. Мова стає вербальною сіткою, що звуко-буквеними рамками «стягує» й спрощує різноманітність буття: «...Хіба не займає невисловлювальне в людині далеко більше місця, ніж усе те, що, звужуючися й мілішаючи, викристалізовується в слова?» [1, 85]. Вона перетворюється на систему відірваних від референтів конвенціональних кодів, сухих правил, абстракцій. Так, героїня «Роману про людське призначення» Наталка Біланюк не може висловити свої переживання й пояснює це тим, що «...вона просто не навчилася одягати почуття у відповідні граматичні сполуки...» [2, 202]. Справжньою ж причиною є не відсутність у героїні прагматичних навичок володіння мовою, а відчуження знаків від живого життя, тобто позначуваного.

У «Романі про добру людину», «Романі про людське призначення» особливо небезпечними постають графічні варіанти лексем. У творах порушено проблему «мертвої букви». Цей концепт генетично пов'язаний із словами апостола Павла: «Буква вбиває, а дух животворить» [2 Кор. 3:6]. До нього звертався й Ж. Дерріда. Аналізуючи погляди Ж.-Ж. Руссо, він зазначив: «Письмо в обыденном смысле слова – это мертвая буква, носитель смерти, душитель жизни. С другой стороны., письмо... – естественное, божественное, живое письмо – всячески почитается: ведь оно равнозначно (перво)началу всех ценностей, голосу сознания как божественному закону, сердцу, чувству и т. д... Естественное письмо непосредственно связано с голосом и дыханием..., близкое к священному внутреннему голосу» [7, 132]. Пріоритет говоріння філософ пов'язав із тим, що «...голос ближче всего к означаемому» [7, 125], тоді як графема – невмотивований слід референта. На думку авторки, «мертва буква» регламентує життя церкви, яка, замість єднання, духовної й моральної вакцинації суспільства, розпадається на різні конфесії з подальшими сутичками між ними. Так, персонажі «Роману про добру людину» не підтримують ідею виголошення православної проповіді греко-католицьким священником Петруняком. Він, проте, не будучи екуменістом, не заперечує цієї пропозиції, оскільки «...вже, видно, сам Бог уклав у груди таке людяне й співчутливе серце, що мертва буква не спромоглася заволодіти ним, виповнивши отрутою нетерпимости душу й розум. А хіба не в ім'я мертвої людоджерницької букви по всьому світу найбільше і найбезжалісніше проливають кров?» [1, 107]. У вищеназваних романах ця проблема постає ще більш актуальною в контексті буття людської спільноти, адже зваблене раціональними пізнаннями і регламентацією суспільного життя людство настільки захопилося можливістю зберігати інформацію й передавати її в часі та просторі за допомогою письма, що збірники законів, офіційні документи як атрибути влади витіснили безпосереднє спілкування й архаїчне емпатичне відчуття іншої людини при вирішенні конфліктів, побудові здорового соціального організму. Педантичне ставлення до зафіксованих у кодексах правил, догматизація

їхньої інтерпретації призводять до невизнання іншого тлумачення, уніфікації мислення, руйнування демократичного діалогу та знищення індивідуальності. Саме тому моряк Устим, персонаж «Роману про людське призначення», «плюнув на камінноподібну законність», бо «...легше провезти з В'єтнаму до Європи півкорабля гашишу, ніж переконати одержимого трупною буквою наймиршавішого службовця...» [2, 154], і допоміг своєму вихователю, людиноконеві Віктору Платоновичу Кентаврові, який не міг подорожувати морем тільки через те, що транспортування антрополомормфних істот не було передбачене інструкціями. Занепокоєння авторки щодо експансії «мертвої букви» в міжлюдські стосунки можна пояснити тим, що мова офіційно-ділового дискурсу максимально очищена від експресивності й метафоричності, не отримує конотаційних «підживлювальних» імпульсів, бо не передбачає різнотлумачень, а отже, ніяк не пов'язується зі справжнім, внутрішнім життям суб'єктів комунікації. Це посилюється писаним характером законів, адже, на думку Р. Барта, «Письмо – та область, где теряются следы нашей субъективности» [4, 384].

У прозі Е. Андіївської всепоглинаюча однозначність офіційних приписів і поглядів може стати опорою тоталітарних та авторитарних режимів. У «Романі про добру людину» проводиться аналогія між функціонуванням недемократичних держав та релігійним закабленням людей. На жаль, часто помилково вважається, що влада Бога реалізується на землі лише через беззастережне виконання приписів Книги Книг у їхній церковній інтерпретації. Насправді це створює умови для маніпулювання свідомістю людей, а отже, керування ними. Персонажі «Роману про добру людину» намагаються бути вільними, тому мають власне розуміння етичних понять. Наприклад, Дмитрик згоден помінятися тілами з мертвим Гнатом, щоб той побачив своїх живих дітей. Така дія суперечить законам Святого Письма, згідно з якими, лише смертю викупляється смерть. Як наслідок, намір Дмитрика викликає опір невідомих сил, утілених у «вогняні клуні», «бульбашки-літери» [1, 77], адже «людині не вільно порушувати жодної букви вищого закону, якою вона, завдяки своїй смертній обмеженості, не годна збагнути» [1, 77].

Обурення героя, висловлене з використанням алюзії на радянські реалії, свідчить про пряме співвіднесення в його свідомості «тоталітаризму» Бога, логоцентричної моделі буття й соціокультурної ситуації в СРСР: «...Невже і там [на небі] мертва буква стала вартіснішою від людського життя?», «До чого тут букви й параграфи, коли йдеться про звичайнісіньку допомогу! ...І тут параграфи, і там параграфи, ніби допомога дозволена лише на картки!» [1, 77].

Профанацію письмового слова авторка пов'язує з тим, що владу Бога, який у художньому просторі її прози існує лише за рахунок енергії добрих людей, на землі захопили узурпатори, оголосивши себе намісниками Всевишнього й монополізувавши право на екзегезу. Справжнє ж Господнє слово «понад силу і янголові, не те, що звичайному смертному» [1, 160], від нього «з небесної скриньки випозичають один склад (завбільшки з куряче яйце з двома приголосними-ніжками)» [1, 160]. Ця концепція співвідносна з думкою Псевдо-Діонісія Ареопагіта: ім'я Бога «...превыше всякого имени, безымянности, которая превосходит все, именуемое именем как в этом мире, так и в будущем» [12, 22]. Отже, людське слово взагалі не здатне вичерпати весь безмір божественного.

Фонетичний варіант лексеми в романах Е. Андіївської є протилежним графічному. Наприклад, у «Романі про добру людину» «мертвій букві» письменниця протиставляє живе слово, що, замість перебувати в непорушній писемній формі, зазнає безлічі метаморфоз. Воно з'являється як атрибут світлих сил та процесів. Позитивний персонаж професор Кава «...навіть не читає, а совгає в повітрі... велетенськими сковородами, на яких він на лету перевертає власну розповідь чи спів, аж вона репається, мов підсмажена кукурудза, забарвлюючи жовтим пилком предмети, і від того міняється доквілля: все урухомлюється...» [1, 24]. Слова корови, яка вказала Дмитрикові шлях до самого себе, шлях добра, «...запашними рогаликами вигойдуються в повітрі» [1, 104]. Ж. Дерріда зазначив: «...Речь, обращенная к зрению, убедительнее, чем речь, обращенная к слуху», «Беспорно также, что самые убедительные речи – именно те, в которых больше всего образов, а звуковая

энергия мощнее всего тогда, когда звуки воздействуют, подобно цветам» [6, 446]. Враховуючи думку філософа, набуття звуком візуальної, предметної форми, що своїм чітким контуром ближча до піктографічного письма, можна пояснити й імпліцитним бажанням мовця мати більший вплив на слухачів. Визнання живого слова Е. Андіївською досягає свого апогею, коли до його функцій, окрім медіаторної, додається космогонічно-конструктивна, як у Новому Завіті. Так, велетенський корінь дерева, у гіллі якого з'являються народи, кваліфікується як «сам Господь, корінь слова і корінь усього буття» [1, 73].

У час тотальної недовіри до слова в художньому світі своєї прози Е. Андіївська витворює особливу технологію комунікації – «з уст до уст», що передбачає спілкування на довербальному рівні. Ця модель схожа й на поцілунок як сакральну тактильну комунікацію закоханих, які чують один одного «внутрішнім вухом» і не потребують звукового оформлення реплік: «Аріядно, єдина на світі, умру без тебе, яблуко, не гнівайся, дозволяй, яблуко пізнання, – а воно ж і є слово з уст до уст, поцілунок, не просто дотик, талісман, що оживляє потопельника, початковий сакральний склад Божого імени..., а це ті трепетні словосполуки, що крізь них Усевишній сферичним віддихом поцілунок (чи ж не тому Юда при стражі поцілував Христа що тільки цим способом і здолав вимовити невимовне ім'я Господнє?) підніматиме прах людський у найтілесніше воскресіння» [1, 157]. Такий ідеальний спосіб спілкування втілений також і в епізоді перебування Стецька, героя «Роману про добру людину», у незвичайному Самарканді. Жителі цього міста «послугувалися незнайомою мовою», але він «з ними чудово порозумівався, встигаючи... відчитувати кожен думку своїх співрозмовників ще заки вона втілювалася в слово, а ті так само на лету схоплювали все, що балакав Стецько, навіть коли він мовчав» [1, 30]. Ідея комунікації «з уст до уст», тобто без посередництва звуків і букв, може мати культурні аналогії, серед них погляди ісіхастів, згідно з якими «Бога можна познати тільки в молчанин» [12, 27].

Ще один представлений у прозі Е. Андіївської спосіб «оживити» слово – здобути його через безпосередній контакт із Богом, що й опи-

сується в епізоді появи «на вогняній завіс- стіні» [1, 106] професора Кави, який промов- ляв «...тільки не устами, тобто і устами, але також і долонями, грудьми, поглядом, чолом, чубом, – одне єдине слово, яке велетенською рікою, бо в цю ріку увібгані всі сонця всесві- ту... спливає на табір, на весь світ...» [1, 106]. Тіло персонажа ніби перетворюється на єди- ний артикуляційний апарат, оскільки мовлен- ня пронизує проповідника, отже, делеговане йому зверху. Варто погодитися з О. Смерек, яка вбачає в образі «велетенської ріки» появу самого Господа [10, 172]. Долучення до Божес- твенного Логосу стає можливим і для свяще- ника Гудзія: «...Отцеві груди ущерть виповню- ються світлом, а рот круглими, майже немов- лячими звуками, які нарешті увібгуються в слово, що саме випадає з уст, вибухаючи вог- ненними бризками» [1, 137], і «...крізь недолу- гі слова люди слухають не його, грішного чо- ловіка й горе-священника, а живого Бога» [1, 127].

Сакральне ставлення до слова спостеріга- лося й у язичників, які мали систему табуйо- ваних назв й однаково боялися імені та його власника. В одному з епізодів «Роману про людське призначення» описано саме містич- ний процес перетворення звуків на інферна- льну істоту: випадкова лайка персонажа, який згадав чорта, призвела до того, що останній «...почав був витягувати м'ясисті плечі й зві- сив уже ратицю зі слів» [2, 42]. Демонічні сили втілені й в образі «кремлівського упиря» [2, 353] Сталіна, очільника «імперської трупар- ні» [2, 51], «м'ясорубки зла» [2, 105], «найвіль- нішої у світі хребтотрощильні» [2, 156]. Літе- ратурна форма його імені по батькові – Йосип Віссаріонович – ужита лише раз в об'ємному «Романі про людське призначення» (452 сторі- нки). В інших випадках авторка використовує фамільярне «Йоська», що може бути пояснене і як карнавальне приниження, подолання за- собама гумору, і як наслідок словесного табу.

Проблема слова в прозі Е. Андіївської не лише експлікована в авторських роздумах, епізодах, а й прихована на рівні власних назв. Наприклад, цікавим є ім'я головного героя збірки «Подорож» Д., яке Ю. Шерех вважав звичайним літературним посиланням на Каф- ку [11, 123], а С. Водолазька пов'язала з відмо- вою авторки «...від спроб створити інформа-

ційне поле персонажа...» через його хистке екзистенціальне становище у світі, розпад антропоцентричного світогляду [6, 50–51]. Окрім того, заміна криптонімом цілого імені може бути пояснена й через призму давньої традиції ініціації, що легітимізує особу як пов- ноправного члена суспільства, і через схему космогонії, здійсненої завдяки номінації про- образів. Вважалося, що новонароджена дити- на приходить із потойбіччя, від якого не може бути відлучена, не отримавши назву [9, 14]. «...У всіх «язичників» світ небіжчиків був *plur- alia tantum*, безіменним і безликим...» [9, 15], тому в живого наявна «...душа, що пов'язує людину з соціальним середовищем, дається разом з ініціацією і фіксується в імені» [9, 7]. Відсутність назви в дохристиянський час означала перебування поза суспільством, а в християн – поза реальним буттям взагалі: «... Сообщение сущности твари и изливание ее на тварь есть, вообще говоря, процесс именован- ния твари... Назвать – для сущности значит сотворить» [12, 78]. Філософ О. Лосєв конкре- тизує залежність назви від ступеня людсько- го пізнання її носія: «...Наименовать вещь – значит, прежде всего, отличить ее от всего прочего, провести резкую границу между нею и всем окружающим... Именование – светло, разумно, понятно... Имя – светло и само есть свет. Оно открывает вещь, рисует вещь, опре- деляет вещь» [8]. Отже, неназване є чужим, безформним, таким, що перебуває на межі людського та нелюдського. Тому криптонім як неповний варіант імені означає онтологіч- ну неповноцінність у соціальному та власне екзистенційному просторах, свідчить про «не- до-кінця-створеність» персонажа. Д. реінкар- нує із твору в твір, набуває різних соціальних ролей, його тіло зазнає постійних метамор- фоз. На перший погляд здається, що новели збірки «Порож» об'єднані не спільним, а лише однойменним героєм, проте всі його появи засвідчують наявність таких рис: неміметич- ний характер образу, здатність виходити за межі звичного світу й контактувати з потой- біччям (Д. володіє власним демоном («Купів- ля демона»), передбачає майбутнє («Термо- метр»), стає посідачем раю, що міститься в подушці («Рай»), їздить автомобілем по небі («Подорож»), зустрічається зі смертю у вигля- ді маленької дівчинки («Сусідська дитина»)).

Аномальність його дій підкріплюється ще й асоціальним способом життя: мешкає на вокзалі, мандрує, не маючи власності, дому («Черевики»), не здатен прийняти гостей відповідно до встановлених звичаїв («Кінець дієти»). Отже, Д. не пройшов ініціацію, не втратив зв'язку з потойбіччям, тому й не може зайняти чітку тілесну та суспільну нішу.

Прізвисько емігранта з «Роману про людське призначення» Федора Безручка пов'язується не з первинною ініціацією, а з повторною соціалізацією в новому світі. Він змінив його через «примусову репатрацію» [2, 283]. Хоч про це повідомляється лише в середині твору, але уважний читач помітить, що кожна поява Безручка супроводжується акцентом на рухах рук: «Безручко одним хвилястим рухом, наче висмикнувши розкладну вогнисту драбинку з рукава, чи навіть із самої долоні, вимостив на двох місця перед порогом університету...» [2, 61], «протер скельця у дротяній оправі...» [2, 7], «...і, усміхаючись й правицею припрошуючи Тадзя сісти, запропонував розділити з ним вечерею й квартиру к'янти» [2, 61]. Така невмотивованість імені може бути пояснена лише повторною вимушеною соціалізацією в просторі генетично чужих культурних кодів, що розхитують особистість, перетворюють її на дивіда, який втратив ідентичну внутрішній суті назву. Нове ім'я виконує, проте, і протекціоністську функцію, оскільки не відоме радянській владі, яка з цієї причини не може знайти свою жертву.

Назва також є звуковим еквівалентом ейдосу. О. Лосев зазначає: «...Имя вещи принадлежит самой вещи и есть ее неотъемлемая собственность» [8]. Таким чином може бути пояснена й віра у вплив імені на характер і долю людини. Складну внутрішню тотожність назви та її носія Е. Андіївська реалізує в образі головного героя «Роману про добру людину» Дмитрика. Мейоративний суфікс «ик», зазвичай, уживається в літературній українській мові в іменах хлопчиків, тоді як персонаж є дорослою, зрілою людиною. Але саме Дмитрик згодом пізнає абсолютне добро, у розповсюдженні якого й полягає його місія. Концепт дитинності в романі не пов'язаний із віком, адже це – «...те світле й добре, що відрізняє людину від мерзеної тварини» [1, 74]. Таким чином, ім'я «Дмитрик» із

зменшено-пестливим суфіксом відображає не формальні, а психологічно-моральні характеристики персонажа.

Отже, поняття «слово» в прозі Е. Андіївської, інкорпоруючи концепти «власної назви», «мертвої букви», «лексеми», постає як складна, багатоплощинна сутність вербального та невербального характеру. Авторка осмислює всі можливі зрізи комунікації: від сакрального спілкування з Богом, людьми до профанного оперування симулякрами. У цьому діапазоні реалізуються й два протилежні значеннєві комплекси концепту «слова»: в антропоцентричному суспільстві вербальний знак намагається перебувати якомога ближче до свого референта, його сенсу, проте в умовах дегуманізації відчужується, перешкоджає встановленню стосунків, адекватному розумінню, перетворюється на догмат, атрибут узурпаторів справжньої Божої влади на землі.

Список використаних джерел

1. Андіївська Е. Роман про добру людину [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.utoronto.ca/elul/Andievska/Andievska-Roman-dobru-liudynu.pdf>. — Назва з екрана.
2. Андіївська Е. Роман про людське призначення. — Сучасність, 1982. — 453 с.
3. Андіївська Е. Твори: в 10 т. / Емма Андіївська; [упоряд. Деко О. А.]. — [Ізраїль]: Соборність, 2004 — 2010. — Т. 5: Подорож; Тигри; Джалапіта; Вігілії. — 2010. — 583 с.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт; пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. — М.: Прогресс, 1989. — 615 с.
5. Біблія: Книги священного писання Старого та Нового Завіту / пер. з рос. Патріарха Філарета. — К., 2004. — 1408 с.
6. Водолазька С. Антологія трансцендентної самотності // Слово і час: науково-теоретичний журнал. — 2004. — № 1. — С. 49—53.
7. Деррида Ж. О граматики / Ж. Деррида; пер. с фр. и вс. ст. Н. Автономовой. — М.: Ad Marginem, 2000. — 520 с.
8. Лосев О. Ф. Вещь и имя [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://philosophy.ru/library/lofef/name.html>.
9. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. — К., 1998. — 727 с.
10. Смерек О. С. Романи Емми Андіївської: Художньо-філософські шукання. Міфологізм. Поетика образності / О. Смерек. — Л., 2007. — 191 с.: іл.
11. Соловей О. Мала проза Емми Андіївської 1950–1960-х років: до проблем інтерпретації // Емма Андіївська: проблеми інтерпретації: зб. наук. ст. / [М. Р. Стех та ін.]. — Донецьк: Норд-Прес, 2011. — С. 120—134.
12. Резниченко А. И. О смыслах имен: Булгаков, Лосев, Флорентинский, Франк et dii minores. — М.: Издательский дом РЕГНУМ, 2012. — 415 с.

N. KOVTONIUK
Kyiv

THE POLYSEMOUS CONCEPT OF WORD IN THE PROSE BY EMMA ANDIEVSKA

The article analyzes the polysemous concept of the word from its profane meaning to its sacral meaning in «The Novel about Good Men», «The Novel about Human Predestination» and in the collection of short stories «The Travel» by Emma Andievska. We compare Emma Andievska's ideas of the name with pagan, biblical ones and the views of the Church Fathers and philosophers of the 20th and the 21st centuries.

Key words: word, nomination, «dead letter», lexeme, name.

Н. П. КОВТОНЮК
г. Киев

ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ «СЛОВА» В ПРОЗЕ Э. АНДИЕВСКОЙ

В этой статье анализируется полисемантический концепт «слова» в диапазоне профанного и сакрального значений в «Романе о добром человеке», «Романе о человеческом предназначении», сборнике малой прозы «Путешествие» Э. Андиевской. Проводятся аналогии с языческими, библейскими взглядами, мыслями Отцов Церкви, философов 20–21 веков.

Ключевые слова: слово, номинация, «мёртвая буква», лексема, имя.

Стаття надійшла до редколегії 2.04.2015 р.

УДК 821.161.2-2Франко

Р. А. КОЗЛОВ

м. Кривий Ріг

roman.kozlov.kr@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ КАНОН 19 СТ. ЗА ІВАНОМ ФРАНКОМ (ДІАЛОГ «НА СКЛОНІ ВІКУ»)

Стаття присвячена визначенню ролі поняття «літературний канон» у теоретичній і критичній спадщині І. Франка. Простежено головні принципи формування канону. Звернено увагу на перелік імен письменників у філософському діалозі «На склоні віку».

Ключові слова: літературний канон, принцип, діалог, І. Франко, Г. Блум.

Історики літературознавства відраховують процес становлення літературних канонів від XVIII ст., коли романтизм повернув митців і науковців до питання про національне коріння. Однак слід зважати й на індивідуальні канони, що так чи так прозирають крізь оригінальні тексти письменників усіх епох. З цього погляду перехід від просвітництва до романтизму зумовив вироблення загальноприйнятних критеріїв формування канону, хоч персональні способи добору творів були відомі й значно раніше.

Проблема критеріальності літературного канону не самостійна, бо неодмінно пов'язана з його функціональністю та універсальністю. Літературний канон є водночас і наслідком, і чинником світоглядних домінант свого часу, еволютивно-детермінаційним явищем, як і саме красне письмо. За Т. Гундоровою, «формування канону засвідчує, що акцент переноситься з того, як література твориться – себто з прийомів, на те, як література функціонує, – себто читається та сприймається». При цьому дослідниця відстоює думку,

що «канон за своєю суттю явище афірмативне (стверджувальне), себто в найзагальнішому філософському сенсі він утверджує певну культурну ідентичність і при цьому становить інструмент ідентифікації» [2, 142], покликаючись на переконання Г. Блума, висловлені в «Західному каноні».

При цьому відповідно до жанру публікації український теоретик не дає виразної оцінки розглянутим різновидам канону (первісний, народницький, постмодерний, модерністський, афірмативний, постколоніальний), зазначаючи між тим: «Оскільки літературна критика й особливо історики літератури відіграють ключову роль у творенні канону, зрозуміло, що ввести автора чи твір в "історію літератури" означає водночас ввести чи не ввести їх у канон. Відповідно канон – одиниця впливова і змінна» [2, 146]. Цілком приймаючи висновок, усе ж таки важко погодитися із наведеним засновком, бо він не враховує ситуації історичного представлення твору з негативною оцінкою, що, звісно ж, не може бути свідченням його канонізації.